

АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ

DOI <https://doi.org/10.31652/3041-1084-2025-6-10>

Присяжнюк Анастасія Андріанівна
(22. 12. 1894 (03. 01. 1895), м-ко Погребище Бердичівського пов. Київської губ., нині місто Вінницького р-ну Вінницької обл. – 08. 06. 1987, там само) – фольклористка, краєзнавиця, етнограф, педагог.

Спроби біографії. Написала Настя Андріанівна Присяжнюк (продовження. Початок № 5)

Тато посварився з братом Сілівейстром, а через нього й з батьком своїм. Вийшов од гріха на садибу, за річку Рось, за болото, води. Називали той куток Басарабія. Покинув хату, що сам будував, город покинув коло міста. Дав дід кусок поля і то без сіножаті. Але від гріха не відійшов. Тато хотів купити садибу одних бездітних людей, то дядько перебіг і допоміг Михайловському купити. (коло містка). Тато таки купили в Чуйка на Гарасимівці. Була й хатинка, город. От дядько Чуйка намовив, щоб садибу відібрав, але так відібрати, то не можна, то дядько його навчив, що «ти поміняйсь на сіножать, а потім я допоможу сіножать висудити». Той дурень дає за клопоть города 2 морги сіножаті в Кизлівці, як карта поле. Потім подає Чуйко

тата в суд за захват. 10 років судилися. І вже в 1900 році приїхали з Києва з окружного суда, де землю за татом остаточно залишили. Присудили з Чуйка 50 крб судових іздержек, але тато вже не хотіли їх з нього здирати. А ці суди відбивались і на мамі: Сілівейстер хотів з світа зжити тата. От він щось там в волості накрутив, щоб з тата більше податку. Тато відмовились платити, то поняті десятники, староста, а з ними й Сілівейстер прийшли й заграбили 18 кожухів нових, подушки. Кожух по 15 крб, а вони по рублю оцінили. Шкури забрали. Насилу тато вирвали, а шкури погнили. Подушки десь так лежали, що коли їх принесли і поклали на полу, то стали лазити блощиці (клопи). Софія і Ганна не миряться. Звелись на новий рік, як на всіношну мали йти, битися за хустки – лампа впала і чуть хата не згоріла, загорілась на хаті солома. Тато схопились та з надвору внесли свитку з снігом та накрили. А я так злякалась, що викачували. До Софії стали свататися: Кіндрат Ситнюк, то чи тато не дали, чи сам відкинувся. Ходив Борис Хоменко і тоже вже рушники дала і майже без причини відкинувся. Софія тепер каже, що щось пороблено, бо сваталось багато, а потім враз відкидаються, а тут вже 19-20 років. В хаті плач. Вже придане скопила 2 кожухи, дві свитки, подушки, спідниць більше 10. Сорочок з 15 вишитих. Чобіт 2 пари цюніки, капоти, а не сватають. А той морги хоче, а тато не мають дати. Нарешті Софія засваталась в Спичинці, Голяна в Попельню і одного дня зробили 2 весілля на покрову 14/X 1899 року. Вже дві обузи зійшло з голови. Тільки в серпні поховали Федося. А має родитися Афон. Тато стали хворіти. І як не хворіти? Така сім'я. Корови нема. Хата селянська хоч і з кухонькою з сіней, але тіснота 10-12 душ в хаті. Шкури чинять кадуби в хаті стоять по 20 відер сушать шкури на печі і всюди шкури шелухать, шкури білять. Шиють за столом з шкур кожухи. Порох з крейди. Тато шиють до 12 ночі зігнувшись. Той, що робив кіньми в полі, то зимою вилежиться, а це день і ніч роблять. А ще й по ярмарках гибнуть. А дома ще й рознесуть. Бо й Чумак дивився, щоб рукавиць калиток вовни вкрасти й Софія і учень. Я не знаю як ми всі не подушилились. А ще посходяться Марченко, Павло Нагумець, Філон Кульбіда і інші та накурять люльками.

В 1900 році в лютому 20 по ст.ст. родився Афон. Тато поїхали весною ... (*нерозбірливо*) одною конячкою в Спичинці на ярмарок.

Їхали назад але Марченка Якима здибали. – Що ти їдеш такою бідою? Я тебе можу одною рукою перекинути і перекинув. Тато попали під полудрабок і всі ребра потрощили і не можуть вилізти. А кум Марченко пішов собі, здибав на кутку когось і каже: –Перекажіть Гандріянисі, що там Гандріян перекинувся і під возом лежить. Пока мама з дівчатами добігли, то тата хтось вирятував і майже неживого привезли додому.

Тато поїхали до аптекаря чи до кінського і я помню, що в них всі груди й спина були забінтовані. Вони з цього вилікувались, але вже до того в них видно легені були не в порядку. Ще помню перед Покровою завезли Василя в Розкопану на вчительське місце. Мотрона пішла в 4 групу Міністерської школи, Фекла була грамотна. Тато привезли з Розкопани вже двома кіньми віз бухінців хліба й кажуть: – Вже, жінко, будем синів хліб їсти. Після Михайла тато лягли і вже не вставали. Не знаю чи й Чумак був. Мабуть, вже нічого не шилося тато помаленьку Афона навчили ходити – він не лазив, а зразу ходив в 9 місяців.

А тато вмерли 26 грудня ст.ст 1900 року 54 роки від роду.

А мама? Бідна страдниця осталась. Вже в неї давня рана відкрилась і текла сукровиця, а тут ще більше. Казали вони все, що осталась, як квочка з курчатами, а нас хоч решетом накрій.

Гані тато 2 кожухи зробив свитки. Василя вивчив. Пальто пошив. А в бідної мами навіть кожуха не осталось нового. А татового кожуха, що вони вкривались винесли на двір, то Чумак вкрав. Осталась пара коней, віз, ні свині, ні корови і ми босі й голі. Як тяжко було мамі, а без тата й зовсім життя припинилось.

Тато мали кілька грошей. 50 крб Голяні, бо її кожухів не робили. 50 крб Ганні на весілля, Василя вивчили. Насті, Феклі, Мотрі по 50 крб., а Афону поле.

Осталась пасіка, але ту зиму вона більше половини осипалась.

На літо ще найняли Семена Ганикейового коні пасти, то він щось і ... (*нерозбірливо*) і лоша вовки розірвали. Мама коні продали, то Ганя заходилась, щоб її на весілля, а ті 50 крб будуть на придане. Продали воза й за 20 крб купили корівку хвоста. То сердобольна Софія тиждень плакала щоб її цих 20 крб дали, а то ще Тимухтей прийшов. Обоє здорові, дітей ще не було. Тимухтей Муляр і взяли

того хвоста з двору від нас 4-х малих сиріт. Мотроні 12 років, Феклі 8 років, Насті 6 років, Афону 1 рік і Ганна 18-ий рік.

Мама держались на ногах, але ніхто не знав, як їм тяжко ходити.

Ганна робила, заробляла і собі все на спідниці, на капоти, на сорочки, а нам нічого. Ще мама мали дівочького кусок хорошого сукна тонкого. Ганна просила, щоб дали її на капоту. Мама не давала. Може вони держали Мотроні на пальто, може думали за кусок хліба, але Ганна вкрала те сукно, підбрала ключ до комори й вкрала. Мама гірко плакали. Взагалі мама часто плакали. Візьмуть Афону на руки й плачуть.

— Що ви його такого великого на руки взяли?

— Не зачіпайте його я коло нього віка доживу.

Для мене було незрозуміло, як це коло такого зашмарканого плаксивого віка дожити.

До Ганни стали свататись, але мама сказали, що до году не віддадуть.

В 1901 році весною приїхав Василь з Розкопани, але він був молодий і безгосподарний. Йому було 17 років. Йому здавалось, що до пасіки, якої осталося мало, він все знає, але в нього не виходило. Він був злий, мами не слухав. Часто йшов до товаришів вчителів на кілька днів, а потім до нього кілька товаришів приходило й жило кілька днів. Співали, розмовляли може й читали, але мамі пользи з них не було. Мама варили, хліб пекли, щоб їх нагодувати, догодити, але не помню, щоб Василь на це хоч копійку дав. Привезли з поля нещасних кілька кіп, як мама казали злибіді, то не брався Василь молотити, а для першого случаю калатали мама самі. Ганя на панських роботах: поїхала з Мокринога до дядька Ригорка в Чорнявку, то місяць була, а ви собі як хочте. Мусіли мама з-під нігтя виколуплювати та наймати молотника, сівача, горача.

Треба сказати про характер мами. Вони були мудрі в стосунках з людьми. Нігди ні з ким не сварились. Вважали це зайвим. Не були сплетницею, як хто їм, що скаже, то похитають головою, набідкаються з ним, а далі не перекажуть. До них всі йшли з своїми болями й жалями, хотіли поділитися своїм горем, поскаржитися на сусід, знаючи, що тут воно і вмере.

Отже до них весь час люди приходили: баба Тодора, дядина Варка Присяжнюк, Явдоха Стаськова, Софія Яковова, Пастушка Ганна, Килина Ганикеїха, Пасічничка, Параска Слинченкова.

Нічого не їли, посидять і підуть раді, що горе розказали й що воно далі не піде. Мама не переказували.

Тато любили доказувати, правди дошукуватись і захищати слабших це не всім подобалось. Ганикей Сіренко сварився з Мазієм і чуть його не вбив – батько оборонили. Ганикей бив жінку і дітей – всі діти з Килиною тікали навіть ... (*нерозбірливо*) в пікній діжці. Гандріян давав їм притулок – чим нажив ворога лютого. Захищав і лікував сиріт Мазійових, бо Мазій на другий день після бійки вмер. Лікував сиріт Матвія Воловика й каліку Фотину.

Бідняк Рибак Вакуум служив в Спичинцях за кухтика в панів. Родина його чорним-чорно бідувала. Тато помагали, лікували. А той Вакуум потихеньку склав 100 крб. – катеринку ховав її в стрісі, поки миші не поїли. Прибіг до тата: «Рятуй, куме, що хоч дам, хоч за половину де обміняй». Тато, не будши лихим, взяли і, як їздили в Бердичів по шкури, обміняли в банку, але банк взяв 10 крб за промін. Коли тато віддали йому 90 крб, то він давай сваритися, що він Андріан затамував 10 крб. і став накопуватись на тато, а доріс Мусієць, то став межу ломати, хату поставив майже на межі коло наших хлівів і вимагав, щоб хліви тато забрали, бо близько хати. Вічні сварки.

А мама в сварки не втручалися. Коли тато вмерли, то з Сільвейстром помирились, з Ганикеєм і з Рибачком. І ніколи ні з ким до смерті не сварились. Коли хтось з сусідів сварився, а ми слухали, то мама нас кликали до хати – Вам цього не треба. Вони там всякі слова викрикують непотрібні. До всіх мама мали співчутливе слово. В нас завжди повно людей Ганнині товаришки, Мотрині, Феклині, Настині, а пізніше й Афонові – ніколи мама ні на кого не накричали, не заставили вийти, чи сказали тихо сидіти. Всі грались видумували і почували себе багато краще, як дома.

Де було стільки терпіння в цієї кволої жінки. Де було таке вихователське почуття, щоб давати дітям вільне виховання – не знаю. Десять чужих душ і мама сидять на лежанці і стежать мовчки, щоб чого злого не накоїли. А коли ми вийдемо, то приберить і знов чистенько в хаті.

Після смерті тата мама викинули піл в ванькірі, бо блощиці були. Зробили тапчан і новий мисник, а ще табуретку.

Вже з осені 1901 року мама побачили, що неспраможні обсіяти тої тритинки поля, і чоловік Насті, нашої татової рідної племінниці, Петро Наумець взяв поле з половини. Це вже він орав сів, а жати мама з Феклою чи мною ходили помагати. Коли в Ляхавці вродило 5 кіп, то Петро брав собі 2 ½ копи й нам 2 ½ копи привозив. Це як копа видавала навіть 10 пудів, то всього 25 пудів, а як по пуду дати молотнику й похарчувати, то останеться їсти 22 пуди. Ще трошки ярини. В городі було жито. Город соток 40 копали кожної весни заступами. Городини була хороша завжди. Мама були хазяйка до всього. Старались, щоб капуста була квашена. Капуста трохи своєї, а трохи зарабляли в Якова Юхtimiшиного, в нашої Теклі. Ходили капусту обробляти, помагали сікти. Пряли клоччя, бо Текля дівчат не мала. Часто ходили мама до дядини Варки Гаврилихи. Ми в них на городі сорочки пряли. Ходили до біднячки Надежди Воловикової, а до багатів Миронихи, Марченчихи не ходили. До Пасічнички ходили – вона давала грушок гниличок, До Пастушки Ганни часом ходили, а більше вона до нас приходила.

Сушили літом вишні, сливи, грушки – гнилички і все на піч, бо «що літом ногою, то зимою рукою». Навіть хто з дітей качанчика з грушки кинув підбирали й на піч. «Зима все переїсть». Квасили огірки, борщ на цілу зиму. Дров не мали, а топили соломою, картоплинням, а в грубі листям, яке цілу осінь горнули в Братерській пасіці і носили ряднами. Носили з города і з полів стерню і все на гору, а зимою налили й плакали над ним.

Мама послали восени Феклу в двокласову школу Мотрона тоже в 5 групу в школу, а вдягнутись і взутись нема в що. Василь поїхав в Розкопану.

Ще в пилипівку почали до Гані сватачі сходитись. Особливо полюбив її Андрій Ковганіч на прізвисько Макутра.

Він був багатих батьків із Кам'янки, і так Ганю полюбив, що казав, як не ожениється, то піде на вік в монастир в печери спасатися. Він був родич Фанасі і приходив до Мусія.

Наскільки він Ганю любив, настільки вона Андрія ненавиділа.

Мама й раді були хорошому чоловікові, але не хотіли Гані силувати. Зате Софія, як дізналась, то тиждень Ганю вмовляла,

щоб ішла сварилась з Ганею, навіть билась. Ганя на своєму стала. Гандрій з Софією зговорились і поїхали до опікуна дядька Ригорка, щоб вплинув на Ганю.

Приїхав дядько. Це був жених Гані до пари: Багатий, грамотний в всилували Ганну зробити сватання (*підкреслення – Н.П.*). Мама це все тяжело переживали. В хаті садом. Помню, що Ганя не хотіла на сватанні підійти до стола Дядько Ригорко, який сидів на чільному місці сказав: «Випий, дурна, чого ти пручаєшся?». Ганна сміливо підійшла до стола і сказала: – Вже дурні поженились, а котрі пооставались, то розуму набрались». Дядько вспихнув, але здержався. Це камінь в його город. Ганна чарку випила. Вечеря пройшла наче добре. Були Андрійові батьки. Пригадую, що Ганна, коли гості розійшлись сиділа з Андрієм в кухні і розмовляла. В годин 2 Андрій пішов додому, а Ганна мамі сказала, що втопиться, а не піде за Андрія. Мама схвилювались, сиділи, не спали, важкі думи їх оступили і вони відважились піти проти всіх звичаїв, проти опікунів, проти Софії. Тихенько розбудили єдиного чоловіка, на якого могли покластися, Тимка Софіїного чоловіка й сказали йому негайно віднести хліб батькам Андрія. Тимко послухався і поніс хліб.

Там пожурились, поставили Тимкові півока й мусіли примиритись. По правилу Андрій мав право подати в суд за позор і збитки, але він сказав: «Видно не судьба і я прощаю, бо дуже її люблю».

Рано встала Софія давай радитись, які треба хустки, каптурі на подарунки Андрійовим родичам. А Тимко каже: «Я вже й хліб відніс, і могрич запив. Що було Тимкові й мамі од Софії трудно описати. А мама своє: – Як має вона мені топиться, або вік на мене плакати, то так найлучче.

До Гані приходили багаті вдівці Хоменко – брат Явдохи Пилипової, але мама й тут показали себе (*підкреслення – Н.П.*). – Не дам на чужі діти. Лучше за діда з лірою, аби не на чужі діти. – А може вона хоче йти. Вона ж не ваша дитина.

— Як не моя дитина? Я її вигляділа змалечку й віддати на поталу?
Не дам.

Так приходив і з Пидосів вельми багатий і гарний чоловік. Ганна сховалась з Мокриною в ванькірі, а мама сидять на лежанці – не дам за вдівця.

— То дайте но нам з дівчиною поговорити, може вона згодна.

— Вона дитина, що вона знає, а я набідувалась, то знаю і не дам на діти.

Але маму ще одно переживання ждало. Донесли мамі, що Гання, яка була в Маріки Марченкової за дружку цілу ніч простояла коло клуні чи де там з Марченковим Іваном.

Іван був вже років 30. Відбув армію не хотів женитися, бо колись любив Оксентого Наталки, а батьки не дозволили женитись з бідною. Як не було, а старший від Ганни 10 років. Довго до клопоту. Цілий піст перед великоднем ходив до Ганни в свято і в будень цілі ночі стояли коло воріт. Дізналась Софія в хаті сварка. Дізнались Марченки й переказують, що не буде цього. Мама скажуть: «Ганю?» – «Що Ганю, чого ви з мене хочете»? Мама й замовкнуть. А в мами гіркі думи: не пришле старостів опозорена дівчина. Пришле старостів як віддати за сина батькового вбийці? Після великодня прислав старостів Іван. Мама плакали не згоджувались, вговорювали Ганну, що йдеш до татових убийців, що вони скажені люди – Нічо не помагало. А в Марченків ще гірше заворушення було. Як дізналися, що хоче Ганну сватати сказали: – Не буде цього. Я не хочу обійсті панів. Вона ж грамотна. Мені треба робити, а вона книжку буде читати, – сказала Марченчиха. – Нащо мені злидні свати? Хіба нема людей? Не позволяю, – сказав Марченко.

— А я буду Ганну сватати – нічого що грамотна, а до роботи вона, як вогонь, – каже Іван.

— То знай, сказав Марченко, – Ти, як ішов в москалі, побудував собі хату через сіни, а як будеш брати Ганну, я хати не дам.

— То й не треба, я в найману піду.

— Весілля тобі не зробимо, – додає Марченчиха.

— Но й не треба, буде без весілля. Мама ці всі розмови чують і болять їх душа, але нічого не вдіють. Софія була проти, але поженились, і стала Ганна в Марченків невістити.

Це було в 1902 році весною. Після весілля мама остались обдерті, як липка. Мотрона закінчила 2-х класову школу й хоче далі вчитися й нема куди вдаритися. Нема за що платтячка купити і мамі серце кров'ю обливається. А ще їх душа болять, що в Мотрони з рани сльозить матерія й вона завжди підкладає чистеньку тряпочку. Ще й на такому місці на стегні, що й перев'язки не дуже зробиш.

А тут же з Василем лихо. За те, що світські пісні співав, що читав, хлопцям книжки по доносу попа його з учителювання звільнили. Він трохи покрутився літом і поїхав в Одесу до Голяни шукати щастя. Там побув в колоністів ... (*нерозбірливо*) на роботі, але в економії розкидали прокламації, і ніхто не вмів читати. Гандрій Сиренко, що тут працював сказав, що Василь вміє. Читати Василь читав ще й толкував. Дознався господар і хотіли Василя арештувати, але хлопці раніш йому сказали, щоб тікав. В Одесі він за 5 крб в місяць і харч читав якомусь паралізованому пану газети.

Став освіченою людиною, то досі газети в нас не було.

А дома ми з мамою сиділи й як кажуть ні жили, ні вмирили – аби світ не без нас. Їсти майже не було нічого підуть мама (*підкреслення – Н.П.*) в місто і візьмуть в Беюмена на копійку набор п'яту часть оселедця а дома поділять на п'ятьох і їмо з картоплею та цибулею.

Жиру ніякого не бачили. Яечок не їли ото мама збирають яечок, то з них і гас, і сіль і сірник. Як мама виходили з становища не знаю. Сала купляли півфунта на тиждень це 10 коп. З салом був борщ, каша, куліш все. Ще й по кусочку шкурки всім давали, як сало в риночку кришили. Ми ждали тої шкурки, як манни небесної.

Мама якесь маленьке порося купили і вже його доглядали. Мама чужими кужелями пальці викручували й щось за це мали: то миску пшона, то круп. Хтось прийде до нас на жорна молоти чи дерти гречані крупи, то дасть мисочку круп. З города все вчасно було вбрано. Мама керували добре. Картопля хороша, кваснина хороша. Варили взвар, а не було цукру, то солодкі буряки кришили.

Злидні дивились з кожної дірки, гроша не бачили, як сліпа курка зерна. Вдягнутись і взутись не було в що. Але ця зима 1902-1903 р.р. чи не найщасливіша була. Ми були всі 5 разом, Мотрона вчилась, читала, ходила до товаришок, вони до неї, шукали школи, де поступити. Фекла ходила до школи в 2 групу, а я тимчасово не мала обов'язку. Може в грубі витопити та пір'я дерти. Афон теж бігав з печі на лежанку, бо ні взуття ніякого нічого не мав. Мене Фекла трохи нагинала, щоб я вчилась писати, але я була лівша і брала грифель в ліву руку: вона мене била, а я її, і цим наука кінчалась. Фекла пророчила, що я одна буду неграмотна.

Я не відчувала ніяких злиднів: я не знала кращого й мені було добре. Я боса по снігу побіжу до Явдоха Данилові пограюсь з Храсинкою на печі й знов додому боса. Я була щаслива ...

А мама не раз ніч не спали, все думали, що нас чекає. Це я знала, як вони розказували Парасці Левчишиній, Пастушці і іншим жінки, які до нас приходили.

Ще було одне горе, яке важко було переносити: це податки. Якийсь мирський збор, поземельний, штрафовка, викуп.

А де взяти грошей? Мама продавали якийсь пуд хліба по 50 коп пуд і загоджували податки, а в нас хліба до нового не хватало.

*(архівний текст подано зі збереженням орфографії;
продовження в наступному номері)*

*Висловлюємо щиру вдячність директору
КУ «Погребищенський краєзнавчий музей імені
Н. А. Присяжнюк»
Княжук Л.В. за надані архівні матеріали*